

UDC 378.091.12:373.3.011.3-051]”179/184”(477.87)(045)

Csoóri Zsófia (Chovriy Sofiya),
egyetemi tanár,
Munkácsi Állami Egyetem (Ukrajna)

TANÍTÓKÉPZÉS KÁRPÁTALJÁN A XVIII. SZÁZAD VÉGE ÉS A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELE KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

Tanulmányunkban a tanítóképzés történetét Kárpátalján a XVIII. század vége és a XIX. század első fele közötti időszakban vizsgáljuk. A Habsburg Birodalomhoz tartozás idején a kárpátaljai területen a tanítóképzés oktatási rendszerének létrejöttét, szerkezetét, irányítását, tevékenységét befolyásolta a régió állami, területi függősége.

Kulcsszavak: tanító, oktatási törvények, Habsburg Birodalom, Magyar Királyság, Kárpátalja.

A probléma felvetése. A középfokú oktatási rendszerben végbemenő változtatások indokolják a tanítóképzésben olyan szakemberek felkészítését, akik képesek megfelelni a korszerű kihívásoknak, a globalizációs folyamatnak részesei, lépést tartanak az információs áradattal, akik rugalmasak az oktatási rendszer civilizációs kiterjedésével szemben. Kutatásunk célszerűségét indokolja az az ellentét, mely kialakult a mai tanítók szakmai felkészítése és a velük szemben támasztott igény, valamint az oktatásban végbemenő változtatások realizálása, és a pedagógia-történeti vívmányok között. Különösen aktuális ebben a vonatkozásban a Kárpátalján, Ukrajna egyik etnikai régiójában történő tanítóképzés történeti áttekintése.

Az utóbbi kutatások és publikációk elemzése. A kárpátaljai oktatás fejlődése, különös tekintettel a tanítók felkészítése szempontjából, számtalan tudós érdeklődését felkeltette. Többek között: Bohiv A., Dráviczki S., Fizeshi O., Harahonics V., Himinec V., Hodánics P., Homonnáj V., Ignát A., Roszul V., Talapkánics M., stb. foglalkoztak ezzel a kérdéssel.

Kutatásunk célja: tanulmányozni a Kárpátalján a XVIII. század vége és a XIX. század első fele közötti időszakban működő tanítóképzés sajátosságait.

A kutatás eredményei. A kutatott időszakban Kárpátalja a Magyar Királysághoz tartozott, ami a Habsburg Birodalom része volt. A feudális viszonyok között új kapitalista viszonyok kezdtek kialakulni. Fejlődik a kézműipar, manufaktúrák és kereskedelem, a mezőgazdaságban létrejönnek a vásárlói viszonyok, formálódik egy új társadalmi osztály – a burzsoázia. Mindez jelenős hatás gyakorolt az oktatásra.

Az osztrák kormány tisztában volt azzal, hogy erős államot építeni lehetetlen megfelelő mennyiségű képzett szakember nélkül. Mária Terézia (Maria Theresia Walburga Amalia Christina) (1717–1780) királynő a császárság oktatási rendszerét európai színvonalra óhajtott emelni, s ennek érdekében meghívta Németországból Johann Ignaz von Felbigert (1724–1788), aki az 1774. év folyamán német mintára kidolgozta az osztrák népiszkolák reformtervét. Ez a tervezet a «Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämmtlichen kaiserlich-königlichen Erbländern. Wien. 1774.» című munkájában jelent meg, amely a magyar népoktatás megújításának is alapjául szolgált [9, 14].

1777. augusztus 22-én Mária Terézia kiadta a magyarországi oktatásügy átfogó szabályozását jelentő «Ratio Educationis totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas. Tomus I. Vindobonae. Typis Joan. Thom. Nob. de Trattnem. MDCCCLXXVII.» (magyar elnevezése: A nevelés- és oktatásügy rendje Magyarországon és kapcsolt tartományokban. I. kötet. Bécsben. Nemes Trattnem János Tamás, Ö Cs. Kir. Szent Felségének Nyomdása és Könyvkiadója Betűivel. 1777. [1, 35]). Szerzői: Ürményi József (1741–1825), az udvari kancellária tanácsosa; Tersztyánszky Dániel (1730–1800), levéltáros, könyvtáros, lapszerkesztő; Makó Pál (1723–1793), matematika- és fizikaprofesszor; Kollár Ádám (1718–1783), jogász, történész és nyelvész, a Bécsi Udvari Könyvtár igazgatója [2; 4, 35].

A felvilágosult abszolutizmus politikai szellemében a reform fő feladata az analfabetizmus felszámolása, a lehető legtöbb gyerek bevonása az oktatásba. Az oktatás rendszere, amely eddig az egyháznak volt alárendelve, első alkalommal kerül az állam fennhatósága alá.

A «Ratio Educationis» bevezetésből és három főrészből áll. Az

egyes részek szakaszokra, fejezetekre, paragrafusokra oszlanak. A bevezetésben szó van a tanügy fontosságáról, elsőbbségéről, felsorolásra kerülnek a nemzetiségek, felekezetek és polgári osztályok, melyek a Magyar Királyság területén élnek, valamint az oktatás minden ágazata: népiszkolák, gimnáziumok, akadémiák, egyetemek. A későbbiekben kiemelik, hogy az oktatási rendszer újjászervezése akkor lesz hatékony, ha a tanítók megfelelő fizetést kapnak, ha a tanító munkáját értékelni fogják, s a tanítói hivatást tisztelet övezi abban az esetben, ha az állam megfelelő módon finanszírozza és ellenőrizni fogja az oktatási intézményeket [5, 25]. A bevezetés végén indoklása következik a dokumentum három fő részre osztásának (6. §) [1, 42–43].

Az első részben, melynek címe: «De politica-economica Scholas administrandi ratione generatim» az iskolauty szervezetről és igazgatásáról van szó (7–81. §§). A Ratio lerakta a polgári tanügyigazgatás állami szervezetének alapjait. Magyarország 9 iskolai tankerületre volt felosztva. A tankerületek székhelye (11. §): Buda, Pozsony, Besztercebánya, Győr, Pécs, Kassa, Ungvár, Nagyvárad, Zágráb. A tankerület élén a tankerületi királyi főigazgató állt («Regii provinciales studiorum directores»), munkáját a népiszkolai tanfelügyelő segítette [1, 47–48]. Minden tankerületben «normál» négyosztályos iskolák jöttek létre, amelyek például szolgáltak más népiszkolák számára, ugyanakkor gondoskodtak a tanítók képzéséről is [1; 5, 25]. A népiszkolai tanítók képzése néhány hónapig tartott, és speciális szakvizsgák letételével fejeződött be [6, 24].

A második rész «De Institutione et argumentis studiorum» tartalmazza a tervezés szabályzatát és a különböző szintű oktatási intézmények tanítási folyamatának a tartalmát (82–201. §§). A harmadik rész «De Scholarum politia seu disciplinae procuratione» az oktatási intézmények vezetését sajátosságait tárgya fel (202–254. §§) [1; 5; 8].

Érdeemes megemlíteni, hogy a «Ratio Educationis» nem törvény, hanem csak királyi rendelet, amely nagy ellenállásba ütközött a protestánsok részéről, akik ignorálták az adott dokumentum követelményeinek teljesítését az tanintézményekben.

1782-ben az állami vezetés csökkentette Magyarországon a tankerületek számát hatra. A tankerületek székhelye: Buda, Pozsony, Kassa, Besztercebánya, Győr, Zágráb. Ez az adminisztrációs felosztás 1850-ig volt érvényben [7, 291]. Kárpátalja a kassai tankerülethez tartozott.

Kárpátalján a tanítóképzés a népiszkolák számára Bacsinszky András (1732–1809), munkácsi görög-katolikus püspök kezdeményezésére indult el [3, 5]. 1793-ban Popovics Demeter tanítót helyezik Ungvárra azzal a céllal, hogy szervezze meg a tanítók képzését a népiszkolák számára. Idővel Popovics Demeter lesz a «normál» iskola első igazgatója. A tanfolyam öt téli vagy nyári hónapig tart [3, 6–7; 6, 27]. 1805-ben Popovics Demetert kinevezik a kassai tankerület tanfelügyelő helyettesének [3, 6].

1806. november 4-én I. Ferenc császár (Franz Joseph Carl von Habsburg-Lothringen) (1768–1835), aki 1792-ben lépett trónra kiadta a második «Ratio Educationis»-t. A rendelet hat tankerület jelölt ki: Buda, Pozsony, Győr, Kassa, Besztercebánya és Zágráb székhellyel; lehetőség nyílt az anyanyelvi oktatásra [4, 42].

1808–1831 között tanfelügyelő helyettes (Pro-Inspector), 1831–1835 között pedig tiszteletbeli tanfelügyelő (Emeritus Pro-Inspector) Kricsfalusy György. 1835-től Kricsfalusy Györgyöt követi Lucskay Mihály (1789–1843), történész, nyelvész, művészeti, oktatási és egyházi

személyiség, aki 1838-ig gondoskodott a tanítóképzőről.

1839-ben az ungvári tanítóképző igazgatójának Csurgovics Jánost (1791–1862) nevezték ki, aki jelentős szerepet játszott az iskola szervezésében, valamint a tanítók képzésében a népiskolák számára. Rendelkezik az első intézményi pecsét elkészítésének érdekében, melyen Magyarország címere szerepel latin felírással: Sigillum gr. cath. Scholae Praeparand. Ungvariensis 1841 (a szerző fordításában: A görög-katolikus tanítóképző pecsétje. Ungvár 1841) [3, 19–25]. 1834-ben az öthónapos tanfolyamot tízhónapos váltotta fel [3, 22].

Az 1845-ben megjelenő iskolarendszer (Systema Scholarum) a tanítóképzést két évfolyamúra emeli, de meghagyja továbbra is a fő elemi iskolák kötelékébe [9, 31]. 1845-ben hivatalosan magyar lett az ügyvitel nyelvezet a latin helyett; a latin volt eddig az időpontig érvényben a dokumentáció nyilvántartására [3, 34]. 1861-ben a kormányzat a német nyelvet igyekszik bevezetni, és csak azon oktatóknak hajlandó fizetni, akik németül tanítják tantárgyukat. Tiltakozásul a rendelet ellen 1861. november 26-án Csurgovics János lemond tisztségéről. 1862. szeptember 18-án Lichvártsik Mihály [3, 38–39] teológia tanárt nevezik ki igazgatónak.

A kutatás következtetései és a perspektívái. Mint az látható, a tanítók képzése a népiskolák számára a régióban a munkási görög-katolikus püspök, Bacsinszky András (1732–1809) indítványozására kezdődött, és Mária Terézia császárnő 1777. augusztus 22-ei tanügyi rendeletének megfelelően folyt. A rendelkezés a magyarországi és a

hozzá tartozó vidékek új oktatási rendszerére vonatkozott, s a következő okiratban fogalmazódott meg: «Ratio Educationis totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas». A reform fő feladata: az analfabetizmus felszámolása, mind több gyermek bevonása a közoktatásba, az oktatás és az egyház kettéválasztása. Minden iskolai tankerületben négyosztályos normaiskolák jöttek létre, melyeknek keretei között a tanítóképzés intézményesült.

A rendelkezésnek megfelelően az ország észak-keleti része az ungvári tankerület hatáskörébe került és 1793-ban Ungváron létesült normaiskola tanítóképző tagozattal. A tanfolyam öt téli vagy öt nyári hónapot vett igénybe. 1806. november 4-én új szerkesztésben jelenik meg a «Ratio Educationis», mely rendszerezi az eddig kiadott törvényeket, rendeleteket, utasításokat (a normaiskola tanítóképző tagozata ebben az időben már a «schola praeparandum»).

Az 1845-ben megjelent «Systema Scholarum» oktatási reform szerint a képzés ideje két évre növekszik, ugyanakkor nem önálló oktatási intézmény, hanem a normaiskola keretein belül működik.

A további kutatás perspektívája abban rejlik, hogy megvizsgáljuk a kárpátaljai tanítóképzés alakulását különböző történelmi korszakokban, ami lehetőséget teremt arra, hogy tökéletesítsük és sokoldalúvá tegyük az első tagozatos tanítók oktatását a korszerű reformok tükrében, s megtaláljuk azt az utat, mely a szakmai tudásuk elmélyítéséhez vezet.

Irodalom

1. Az 1777-iki Ratio Educationis // Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: dr. Friml Aladár. Pedagógiai Könyvtár. I. kötet. Szerk.: Kornis Gyula. – Budapest : Kiadja a Kath. Középiszkolai Tanáregyesület, 1913. – 271. p.
2. Fináczy Ernő. A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában / Ernő Fináczy. – II. kötet: 1773–1780. – Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1902. – 525. p.
3. Kaminszky Géza. Emlék-album az Ungvári Kir. Gör. Kath. Éneklész-Tanítóképezde 100 éves fennállásának jubileumára 1893–94-ik tanévben / Géza Kaminszky. – Ungvár : Jäger Bertalan Könyvnyomdája és Könyvkötészete, 1894. – 163. p.
4. Kardos József. 1000 éves a magyar iskola (1996–1996) / József Kardos, Elemér Kelemen // Szerk.: Balogh László. – Budapest : Korona Kiadó Kft., 1996. – 192. p.
5. Kiss Áron. A magyar népiskolai tanítás története / Áron Kiss. – I. füzet. – Budapest : Franklin-társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1881. – 480. p.
6. Kiss József. A magyar tanítóképzés statisztikai adatai / József Kiss // Magyar Tanítóképző. – 1929. – I. sz. – pp. 22–35.
7. Mészáros István. Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe / István Mészáros, András Németh, Béla Pukánszky. – Budapest : Osiris Kiadó, 2003. – 417. p.
8. Német András. A magyar tanítóképzés története (1775–1975) / András Német. – Zsámbék : Zsámbéki Tanítóképző Főiskola, 1990. – 122, [53] p.
9. Szakál János. A magyar tanítóképzés története / János Szakál. – Budapest : Hollóssy János Könyvnyomtató, 1934. – 147. p.

References

1. Kornis, Gy. (ed.) (1913). Az 1777-iki Ratio Educationis [The 1777 Ratio Educationis] // Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: dr. Friml Aladár. Pedagógiai Könyvtár. I. kötet. – Budapest : Kiadja a Kath. Középiszkolai Tanáregyesület.
2. Fináczy, E. (1902). A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. II. kötet: 1773–1780 [History of the Public Education in Hungary at the Time of Maria Theresa. Volume II: 1773–1780]. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
3. Kaminszky, G. (1894). Emlék-album az Ungvári Kir. Gör. Kath. Éneklész-Tanítóképezde 100 éves fennállásának jubileumára 1893–94-ik tanévben [Memorial-Album of Ungvár Commissioned Greek Catholic Chorister-Teacher-Training Seminary for its 100th Anniversary in the 1893–94 Academic Year]. Ungvár: Jäger Bertalan Könyvnyomdája és Könyvkötészete.
4. Kardos, J., Kelemen, E. & Balogh, L. (ed.) (1996). 1000 éves a magyar iskola (1996–1996) [1000th Anniversary of the Hungarian School (1996–1996)]. Budapest: Korona Kiadó Kft.
5. Kiss, Á. (1881). A magyar népiskolai tanítás története [History of the Hungarian Public School Instruction]. Budapest: Franklin-társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda.
6. Kiss, J. (1929). A magyar tanítóképzés statisztikai adatai [Statistical Data of the Hungarian Teacher-Training]. In O. Molnár (ed.), Hungarian Teacher Training, 42 (1), (pp. 22–35). Budapest: Kiadja a Tanítóképző-int. Tanárok Orsz. Egyesülete.
7. Mészáros, I., Németh, A. & Pukánszky, B. (2003). Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe [History of Education. Introduction to the history of pedagogy and schooling]. Budapest: Osiris Kiadó.
8. Német, A. (1990). A magyar tanítóképzés története (1775–1975) [History of the Hungarian Teacher-Training (1775–1975)]. Zsámbék: Zsámbéki Tanítóképző Főiskola.
9. Szakál, J. (1934). A magyar tanítóképzés története [History of the Hungarian Teacher-Training]. Budapest: Hollóssy János Könyvnyomtató.

На основе исследования документальных материалов Государственного архива Закарпатской области и Национальной библиотеки имени Сейчени (г. Будапешт) в статье рассмотрены основные тенденции развития профессионального педагогического образования Закарпатье конца XVIII – первой половины XIX века. В контексте системных образовательных трансформаций, которые имели место на этапе пребывания закарпатских земель в составе монархии Габсбургов, обоснованно генезу профессиональной подготовки учителей для начальных школ как следственно-зависимые преобразования в ее организации, управлении, структуре, содержании деятельности, детерминированы государственно-территориальным подчинением региона.

Ключевые слова: учитель начальной школы, образовательные законы, Габсбургская монархия, Венгерское королевство, Закарпатье.

On the basis of studying the documents from the State Archives of the Transcarpathian region and the National Széchényi Library in Budapest the article deals with the main tendencies of developing professional pedagogical education in Transcarpathia in late XVIII – the first half of XIX century. In the light of systematic educational transformations that took place in the period when the Transcarpathian lands belonged to the Habsburg monarchy, the author substantiates the development of the professional training of teachers of primary schools as consequence-dependent transformations in its organization, management, structure, core activity that are determined by the region's state and territorial subordination. Training of teachers for the region's public schools started with the patronage of the bishop of Mukachevo Greek-Catholic eparchy A. Bachynskiy (1732–1809) and was performed according to Maria-Theresia's Decree of 22 August 1777 on the introduction of a new system of education in Hungary and its provinces: «Ratio Educationis totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas». The main tasks of the reform included: liquidation of illiteracy, covering by the primary education of the maximum number of children, separation of school from church. In each school district, four-year «normal» schools were established. The schools had praeparanda aimed at training teachers for public schools. In 1793 teacher D. Popovych was sent to Uzhgorod to organize and head the training of pedagogical staff for public schools and later on he became director of the first praeparandum. The training course lasted 5 winter or 5 summer months. On 4 November 1806 a new edition of «Ratio Educationis» was published that systematized the laws, ordinances, instructions adopted before and provided for the quantitative increase of praeparanda. According to the 1845 educational reform «Systema Scholarum» the period of study in praeparanda increased to two years, however they still were not independent educational establishments and functioned within «normal» schools.

Key words: teacher of primary school, educational laws, the Habsburg monarchy, Hungarian kingdom, Transcarpathia.

UDK 37.01; 378.4

Jan Sikora

Akademia Pedagogiki Specjalnej, Warszawa, Polska

SZTAŁCENIE EKONOMICZNE JAKO ELEMENT EDUKACJI ZINTEGROWANEJ

Przedmiotem artykułu jest analiza dotycząca usytuowania edukacji ekonomicznej na tle szeroko rozumianej koncepcji kształcenia zintegrowanego. Wprowadzie ten model kształcenia, dość konsekwentnie, jest realizowany w Polsce na etapie edukacji wczesnoszkolnej, to wdrożenie tego zamysłu na kolejnych etapach edukacji znajduje swoje uzasadnienie w potrzebie ukształtowania całościowego obrazu złożonej rzeczywistości, w jakiej funkcjonuje współczesny człowiek. Wobec znaczenia, które w życiu ludzi przypisuje się koniecznościom ekonomicznym wydaje się, że edukacja w dziedzinie ekonomii może stanowić wyrazisty aspekt kształcenia zintegrowanego na każdym poziomie kształcenia.

Słownikowe: kształcenie zintegrowane, edukacja ekonomiczna, przedsiębiorczość, cele edukacyjne

Istotną przesłanką dyskursu dotyczącego koncepcji edukacyjnych może być pogląd, że ani język pedagogiki, ani pedagogiczne działania nie mają charakteru obiektywnego, nie są czymś oczywistym, naturalnym ani koniecznym. Są zawsze wynikiem nieustannie prowadzonych kulturowych negocjacji społecznych, uruchamianych wobec potrzeby społecznego ustalenia, jaki świat uznajemy za «swoj», jak go mamy rozumieć i waloryzować, jakie nadawać mu znaczenia [2, s.28].

Tak postawiona teza skłania do namysłu dotyczącego wdrażanych koncepcji edukacyjnych, wśród których można wyróżnić podejścia skoncentrowane na:

- realizacji programów nauczania, w których przyjmuje się zasadę kierowniczej roli nauczyciela,
- uczeniu jako podmiocie procesu edukacji, w których oddziaływania pedagogiczne skupione są na tworzeniu warunków dla aktywizacji wychowanków w procesie kształcenia.

W każdym jednak przypadku, debata pedagogiczna skupiona jest wokół sposobów definiowania i interpretowania mechanizmów rozwojowych uczniów oraz oddziaływań wychowawczych zmierzających do osiągnięcia postawionych celów edukacyjnych. Teoretyczne podstawy tej debaty egzemplifikują się w różnych podejściach, wśród których D. Klus-Stańska wyróżnia dyskursy:

- funkcjonalistyczno-behawiorystyczny,
- humanistyczno-adaptacyjny,
- konstruktywistyczno-rozwojowy,
- konstruktywistyczno-społeczny,
- krytyczno-emancypacyjny [2, s.46].

Wymienione podejścia można analizować ze względu na teoretyczne przesłanki określające ramy określonego dyskursu dotyczące społecznych interakcji oraz przemian rozwojowych dokonujących się w trakcie życia ludzkiego, a także sposobów tworzenia wiedzy, mechanizmów uczenia się i sposobów oddziaływań wychowawczych. Zaprezentowana wielość perspektyw, wokół których może koncentrować się debata pedagogów skłania do sformułowania pytania o relacje między dyskursami i możliwością ich syntezy z uwagi na normatywny charakter

konstytutywnych elementów poszczególnych propozycji. Niezależnie od możliwości do przyjęcia perspektywy teoretycznej, w praktyce pedagogicznej mamy do czynienia z mniej lub bardziej wyrazistym opowiedzeniem się na rzecz wybranej opcji lub też eklektycznego wyboru wybranych postulatów charakterystycznych dla różnych paradygmatów. Na tle wielokierunkowo zorientowanej debaty teoretycznej pojawia się koncepcja całościowego nauczania, której zastosowanie w praktyce edukacyjnej powinno umożliwić uwolnienie się od schematu transmisji wiedzy i zastosowanie form i metod kształcenia odpowiednio do specyfiki rozwoju ucznia i złożonej materii współczesnego świata. Taka koncepcja pracy i organizacji systemów edukacyjnych może stanowić dobrą formę obejmującą indywidualne doświadczenia będące odwzorowaniem kultury i systemu społecznego, w którym człowiek funkcjonuje oraz zarysowanie sposobów rozstrzygania pojawiających się problemów.

Na tym tle zasadniczą kwestią jest operacyjne wdrożenie postulatów charakterystycznych dla kształcenia zintegrowanego. Realizacja tak postawionego zadania wymaga precyzyjnego określenia sposobu rozumienia pojęcia edukacji zintegrowanej, które w literaturze przedmiotu powiązane jest z poszukiwaniem możliwości przeciwdziałania fragmentaryzacji i atomizacji wiedzy i dostosowaniem procedur, form i kształcenia do specyfiki określonego etapu rozwoju człowieka i sposobów poznawania świata [2, s.534]. Realizacja tego postulatu w praktyce pedagogicznej oznacza podejmowanie działań na rzecz kształcenia poprzez łączenie treści, metod, form i rodzajów aktywności. Należy przy tym zwrócić uwagę, że ze względu na przesłanki teoretyczne dotyczące specyfiki rozwojowej dzieci i trudności we wdrażaniu koncepcji kształcenia zintegrowanego, metoda ta znajduje w Polsce zastosowanie na etapie kształcenia wczesnoszkolnego w klasach I – III. Otwartą, jak się wydaje kwestią jest kształtowanie całościowego obrazu świata i nabywanie umiejętności rozwiązywania ważnych dla człowieka problemów na dalszych etapach kształcenia.

W tym kontekście, wyzwaniem dla systemów edukacyjnych jest wyspecyfikowanie treści kształcenia, które w zasadniczy sposób stanowią o rozwiązywaniu problemów człowieka we współczesnym świecie.